

DOI: 10.59560/18291155-2026.1-11

ԱՐԹՈՒՐ ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ

*Հայ-ռուսական համալսարանի
իրավունքի տեսության և սահմանադրական
իրավունքի ամբիոնի վարիչ,
ՀՀ կառավարման ակադեմիայի
իրավունքի ամբիոնի պրոֆեսոր,
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ վաստակավոր իրավաբան*

**ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԵՎ ՓԱՍՏԱՑԻ ՔՐԵԱԿԱՆ ՀԵՏԱՊՆԴՈՒՄ ՀԱՐՈՒՑԵԼԸ
(ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԵՎ ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ)**

Ամփոփագիր

Սույն հոդվածում համակողմանիորեն վերլուծվում է քրեական հետապնդման հարուցման ինստիտուտի էվոլյուցիան, դրա տեսական հիմքերը և գործնական իրացման հարցերը: Հեղինակը տարանջատում է քրեական հետապնդման հարուցման սահմանադրական և դատավարական ընկալումները, մանրամասնում ֆորմալ (պաշտոնական) և փաստացի (բովանդակային) հետապնդման հայեցակարգերը:

Հատուկ ուշադրություն է դարձվում ձերբակալումը որպես ակնառու փաստացի հետապնդման ակտ դիտարկելու հարցին և դրանից բխող խնդրին, երբ ձերբակալված անձի նկատմամբ պաշտոնական հետապնդում չհարուցելու պայմաններում նա անորոշ ժամկետով թողնվում է «կասկածի տակ»: Որպես այս խնդրի լուծում, հոդվածում հիմնավորվում է այն տեսակետը, որ քրեական հետապնդման ժամկետների հաշվարկը պետք է սկսվի փաստացի հետապնդման, մասնավորապես՝ ձերբակալման պահից, ինչը կապահովի անձի իրավունքների պաշտպանությունը և կկանխի քրեական հետապնդման ժամկետի վերաբերյալ օրենքի դրույթների շրջանցումը:

Հիմնաբառեր. քրեական հետապնդում հարուցել, պաշտոնական հետապնդում, փաստացի (բովանդակային) հետապնդում, դատախազ, ակնառու փաստացի քրեական հետապնդում, ոչ ակնառու փաստացի քրեական հետապնդում, ձերբակալում, կասկածի տակ թողնել, քրեական հետապնդման ժամկետ, ժամկետի հաշվարկի սկիզբ:

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ 1(122) 2026

1. Ընդհանուր դրույթներ

«Վերականգնողական» համակարգում քրեական հետապնդման հարուցման ինստիտուտն անցել է զարգացման փուլեր՝ արտացոլելով ինչպես տեղական իրավական մտածողության փոփոխությունները, այնպես էլ միջազգային ստանդարտների ներգործությունը: Քրեական հետապնդման հարուցման պահի (սկզբի) և բովանդակության վերաբերյալ դոկտրինում առկա են բազմաբնույթ մոտեցումներ, որոնք ազդել են օրենսդրական լուծումների վրա:

Այս հոդվածում կքննարկվեն քրեական հետապնդման հարուցման էությունը, պատմական զարգացումը և ժամանակակից ընկալումը, ներառյալ դրա սահմանադրական և դատավարական իմաստների տարանջատումը, ինչպես նաև պաշտոնական և փաստացի քրեական հետապնդման հարուցման հայեցակարգերի տարանջատումը, դրա գործնական նշանակությունը, քրեական հետապնդման ժամկետը փաստացի քրեական հետապնդում հարուցելու պահից մեկնարկելու հարցը:

2. Քրեական հետապնդման հարուցման վերաբերյալ դոկտրինալ մոտեցումները

Քրեական հետապնդման էությունը բացահայտելու համար սկզբունքային նշանակություն ունի, թե քրեական հետապնդումն ինչ ակտով է սկսվում կամ որն է համարվում դրա հարուցման սկիզբը: Այս հարցերի վերաբերյալ առկա են տարբեր գիտական մոտեցումներ:

Առաջին՝ նախահեղափոխական ժամանակաշրջանի օրենսդրության իմաստով քրեական հետապնդման հարուցումը կազմված էր երկու դատավարական ակտերից՝ մեղադրանքը դատարան ներկայացնելը և մեղադրանքը դատարանի կողմից ընդունելը: Իրավասու մեղադրողի կողմից դատարան ներկայացված յուրաքանչյուր մեղադրանք, որը բավարարում էր անհրաժեշտ իրավաբանական պայմաններին, ընդունվում էր դատարանի կողմից, որի արդյունքում ձևավորվում էր անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու դատական որոշումը¹:

Երկրորդ՝ քրեական հետապնդումը հարուցվում է անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու պահից: Այս մոտեցման կողմնակիցները կարծում են, որ քրեական հետապնդումն անհատապես-որոշակիացված գործունեություն է: Այս հայեցակարգի հիմնադիրներից է Մ.Ս. Ստրոգովիչը, ով առաջ քաշեց մի քանի սկզբունքային դրույթներ: Նա տարանջատում էր «քրեական գործ հարուցել» և «քրեական հետապնդում հարուցել» հասկացությունները: Քրեական հետապնդումը հարուցվում է կոնկրետ անձի նկատմամբ

¹ **Фойницкий И.Я.** Курс уголовного судопроизводства. В 2-х т. Т. 2 / Общ. ред., послесл., прим.: Смирнова А.В. - СПб: Альфа, 1996. - С. 10.

(*in personam*), իսկ քրեական գործը հարուցվում է փաստի, հանցագործության դեպքի կապակցությամբ (*in rem*):

Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելուն նախորդող գործունեությունը հեղինակը դիտում էր քրեական հետապնդման նախապատրաստություն, որի նպատակն է պարզել և հիմնավորել անհատապես որոշակիացված անձի առնչությունը կատարված հանցագործությանը: Քրեական հետապնդման նախապատրաստության ընթացքում քրեական հետապնդման և պաշտպանության գործառույթներ չեն կարող իրականացվել¹:

*Երրորդ*²՝ քրեական հետապնդումը հարուցվում է ոչ թե անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու պահից, այլ ավելի վաղ՝ անձին ձերբակալելու կամ նրա նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելու պահից, երբ անձը ձեռք է բերում կասկածյալի կարգավիճակ²: Երկրորդ և երրորդ մոտեցումների միջև մեծ հաշվով տարբերություն չկա, քանի որ երկու դեպքում էլ քրեական հետապնդման հարուցումը դիտվում է անհատապես-որոշակիացված գործունեություն և կապվում է կասկածյալի կամ մեղադրյալի դատավարական կարգավիճակ ձեռք բերելու հետ:

*Չորրորդ*³՝ քրեական հետապնդումը հարուցվում է քրեական գործ հարուցելու պահից: Այս մոտեցման կողմնակիցները քրեական հետապնդումը չեն դիտում որպես անհատապես-որոշակիացված գործունեություն: Այս հայեցակարգի հիմնադիրներից է խորհրդային դատավարագետ Մ.Ա. Չելցովը, ով քրեական հետապնդման հարուցումը նույնացնում էր քրեական գործ հարուցելու հետ: Նրա կարծիքով քրեական հետապնդում կարելի է իրականացնել ոչ միայն կոնկրետ մեղադրյալի, այլև քրեական գործ հարուցելու պահին անհայտ անձի նկատմամբ: Դատավարության սկզբնական պահը քրեական հետապնդում հարուցելու պահն է³:

*Հինգերորդ*³՝ քրեական հետապնդումը համարվում է հարուցված այն պահից, երբ անձի նկատմամբ ձեռնարկվել են այնպիսի միջոցներ, որոնք ենթադրում են հանցագործության մեջ կասկածանքի առկայություն և էականորեն ներգործում են կասկածվող անձի դրության վրա: Այս մոտեցումը ձևավորվել է Եվրոպական դատարանի կողմից, այնուհետև արտացոլվել է ՀՀ բարձր դատարանների իրավական դիրքորոշումներում:

¹ **Строгович М.С.** Уголовное преследование в советском уголовном процессе. - М.: Изд-во Академии наук СССР, 1951. - С. 65-66.

² **Кан М.П.** Процессуальные функции прокурора в досудебных стадиях уголовного судопроизводства: дисс. ... канд. юрид. наук. - Ташкент, 1988. - С. 96.

³ **Чельцов М.А.** Уголовный процесс. - М.: Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. - С. 348.

3. Քրեական հետապնդում հարուցելու ինստիտուտի էվոյուցիան ՀՀ-ում

ՀՀ դատախիրավական բարեփոխումների բոլոր փուլերում քրեական հետապնդում հարուցելու բովանդակությունը և դրա սկիզբը հանդիսացել են քննարկումների կենտրոնական հարցերից: Դրա կարևորությունը պայմանավորված էր հատկապես երկու գործոնով: Նախ՝ քրեական հետապնդում հարուցելու պահից պետք է ի հայտ գա մինչդատական վարույթի կենտրոնական սուբյեկտը (կասկածյալ, մեղադրյալը), որի հետ կապվելու են քրեադատավարական բոլոր հարաբերությունները: Երկրորդ՝ քրեական հետապնդում հարուցելը սահմանադրական ձևակերպում է: ՀՀ Սահմանադրության բոլոր խմբագրություններում նշված է, որ ՀՀ դատախազությունը հարուցում է քրեական հետապնդում: Բարեփոխումների ժամանակ խնդիր էր դրված բացահայտել, թե ՀՀ դատախազության այս լիազորությունն ինչ բովանդակություն ունի, ո՞ր ակտը կամ ակտերը պետք է համարվեն քրեական հետապնդման հարուցում:

Այս տարիների ընթացքում քրեական հետապնդման հարուցման բովանդակության վերաբերյալ ներկայացվել են տարաբնույթ առաջարկներ, օրենսդիրը տարբեր ժամանակներում ընդունել է տարբեր մոտեցումներ: Այսպես.

1) քրեական հետապնդում հարուցելը ներառում է քրեական գործ հարուցելը (1995 թ. բարեփոխումների աշխատանքային խմբի առանձին անդամների առաջարկություն),

2) քրեական հետապնդում հարուցել ասելով պետք է հասկանալ Եվրոպական կոնվենցիայի իմաստով՝ քրեական մեղադրանք հարուցելը (2006-2010 թթ. բարեփոխումների ընթացքում՝ ՀՀ դատախազության առաջարկություն),

3) քրեական հետապնդում հարուցելը հսկող դատախազի միանվագ դատավարական ակտն է, որով նա հաստատում է մեղադրական եզրակացությունը և գործը հանձնում է դատարան (2006-2010 թթ. բարեփոխումների ընթացքում ՀՀ ոստիկանության առաջարկություն),

4) քրեական հետապնդում հարուցելն անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին քննիչի կայացրած որոշումը դատախազի կողմից հաստատելն է (1995 թ. բարեփոխումների ընթացքում դատավարագետ Մ. Խաչատրյանի, հետագայում նաև՝ ԵՊՀ իրավաբանական ֆակուլտետի առաջարկություն),

5) քրեական հետապնդում հարուցելը դատախազի կողմից անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելն է (2010 թ. ընթացքում ՀՀ դատախազության առաջարկություն):

Դատախիրավական բարեփոխումների առաջին փուլում մասնագետների շրջանակում ակտիվ քննարկվում էր քրեական գործ հարուցելու և քրեական հետապնդում հարուցելու հարաբերակցության հարցը, որի շուրջ կոնսենսուսի բացակայության հետևանքով, 01.07.1998 թ. ընդունված և 01.05.2007 թ. ուժը կորցրած

«Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածում թեև քրեական հետապնդումը հարուցելու բովանդակությունը չսահմանվեց, սակայն տրվեց այնպիսի ձևակերպում, որից պարզ էր դառնում, որ քրեական հետապնդում հարուցելը նույնանում է քրեական գործ հարուցելու հետ: Այսպես՝ նշված օրենքի 24-րդ հոդվածում սահմանված էր, որ ՀՀ դատախազը հարուցում է քրեական հետապնդում՝ ներառյալ քրեական գործ:

Նույն ժամանակահատվածում ընդունված ՀՀ ՔրԴՕ-ում բացահայտվեց քրեական հետապնդում հարուցելու բովանդակությունը, որը, ի տարբերություն 1998 թ. «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի, չկապվեց քրեական գործ հարուցելու հետ: Այսպես՝ 1998 թ. ՀՀ ՔրԴՕ 6-րդ հոդվածում քրեական հետապնդում հարուցելը բնորոշվեց որպես մեղադրանքի կողմի որոշում՝ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին, ինչպես նաև մինչև այդ նրան ձերբակալելու կամ նրա նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելու մասին: Ընդ որում, նույն հոդվածում տրված էր նաև «քրեական հետապնդում» հասկացությունը, որը բնորոշվում էր հետևյալ կերպ.

« (...) այն բոլոր դատավարական գործողությունները, որոնք իրականացնում են քրեական հետապնդման մարմինները, իսկ սույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում տուժողը՝ նպատակ ունենալով բացահայտել քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարքը կատարած անձին, վերջինիս մեղավորությունը հանցանքի կատարման մեջ, ինչպես նաև ապահովել այդպիսի անձի նկատմամբ պատժի և հարկադրանքի այլ միջոցներ կիրառելը (տե՛ս 1998 թ. ՀՀ ՔրԴՕ 6-րդ հոդվածի 17-րդ կետ)»:

2006 թ.-ից սկսված դատաիրավական բարեփոխումների երկրորդ փուլում քրեական հետապնդում հարուցելու հարցը կրկին դարձավ օրակարգային: Այդ ժամանակ լայն կոնսենսուսով ընդունվեց ԵՊՀ քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի պատրաստած «Քրեական դատավարության օրենսգրքի հայեցակարգային հիմնադրույթներ» (այսուհետ՝ 2007 թ. Հիմնադրույթներ) վերտառությամբ փաստաթղթում առկա այն մոտեցումը, ըստ որի՝ քրեական հետապնդում հարուցելը՝ որպես դատախազի բացառիկ լիազորություն, պետք է համարել անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին քննիչի որոշումը դատախազի կողմից հաստատելու ակտը¹: Ի դեպ, դատավարագետ Մ. Խաչատրյանը դեռ 1995 թ. բարեփոխումների ընթացքում առաջարկել էր, որ ՀՀ դատախազության քրեական

¹ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային հիմնադրույթները: Պետություն և իրավունք, 2007, № 1 (35), էջ 4-21:

հետապնդման հարուցման սահմանադրական լիազորության ներքո պետք է հասկանալ, որ «առանց դատախազի համաձայնության չի կարելի անձին մեղադրանք առաջադրել: Անձը պետք է հայտնվի մեղադրյալի վիճակում միայն դատախազի համաձայնությամբ»¹:

2007 թ. Հիմնադրույթների հեղինակները ներկայացնում էին ստորև նշված թեզերը:

1) Քրեական հետապնդման հարուցումը պետք է դիտարկվի որպես մինչդատական վարույթում բեկումնային դատավարական ակտ կամ որոշում, որն իր բնույթով դուրս կլինի դատախազության հսկողական լիազորությունների շրջանակից², թեև իրականում որպես մեղադրյալ ներգրավելու որոշումը դատախազի կողմից հաստատելը դասական իմաստով հսկողական լիազորություն է (այս մասին՝ հաջորդիվ):

2) Որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշում կայացնելու իրավասությունից քննիչին զրկելը և այն բացառապես դատախազին վերապահելով էապես կսահմանափակվի քննիչի ինքնուրույնությունը և նա կվերաձվի զուտ մեխանիկական գործառույթներ կատարողի, իսկ դատախազը տեխնիկական առումով, որպես կանոն, այդ որոշումն ինքը չի շարադրի³: Նման վտանգը չեզոքացնելու նպատակով 2021 թ. ՀՀ ՔրԴՕ-ի (որտեղ հիմք ընդունվեց «անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումը դատախազի կողմից կայացնելու» մոդելը) 189-րդ հոդվածի 7-րդ մասում ուղիղ սահմանվեց, որ դատախազն իրավունք չունի քննիչին հանձնարարելու ներկայացնել անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշակի բովանդակությամբ միջնորդություն կամ կազմել այդպիսի որոշման նախագիծ, իսկ քննիչներին իրավունք վերապահվեց քրեական հետապնդում հարուցելու միջնորդություն ներկայացնել դատախազին: Ներկայումս հսկող դատախազները քրեական հետապնդում հարուցելու որոշումները կայացնում են ինքնուրույն՝ ծանոթանալով նաև քրեական վարույթի նյութերին, ինչը բարձրացնում է նաև դատարանում մեղադրանքի պաշտպանության արդյունավետությունը:

ՀՀ կառավարության 10.03.2011 թ. նիստի № 9 արձանագրային որոշմամբ հաստատված՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգում (2011 թ. Հայեցակարգում) դրվեց դեռևս 2007 թ. Հիմնադրույթներում առկա մոտեցումը՝ քրեական հետապնդում հարուցելը համարվեց

¹ **Խաչատրյան Մ.**, Քրեական գործի հարուցումը և քրեական հետապնդումը քրեական դատավարությունում (Հայաստանի Հանրապետություն, 31.07.1997 թ.): Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգիրքը: Երևան, Զանգակ-97, 1999, էջ 22:

² **Ղազինյան Գ., Մելքոնյան Դ.**, Քրեական հետապնդման հարուցում (Պետություն և իրավունք, 2007, № 1 (35), էջ 23-31): ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծի հիմնախնդիրներին նվիրված գիտական հոդվածների ժողովածու: Երևան, 2014, էջ 110:

³ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 116:

հսկող դատախազի կողմից անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին քննիչի որոշման հաստատումը:

Մեր մոտեցմամբ քրեական հետապնդման հարուցման՝ «հսկող դատախազի կողմից անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին քննիչի որոշման հաստատման» մոդելն ընդունելի չէր: Հիմնական փաստարկն այն էր, որ դատախազը, քննիչի որոշումը հաստատելով, իրականացնում է ոչ թե քրեական հետապնդման հարուցման առանձին գործառույթ է, այլ՝ իր բնույթով դատախազական հսկողության գործառույթ: Քննիչի որոշումը դատախազի կողմից հաստատելը հսկողական միջոց է, որն ուղղված է կանխելու քննիչի ապօրինի կամ անհիմն որոշումների ուժի մեջ մտնելը: Հետևաբար, դատախազի կողմից քննիչի՝ որպես մեղադրյալ ներգրավելու որոշման հաստատումը ոչ թե քրեական հետապնդում հարուցելու ինքնուրույն սահմանադրական գործառույթ է, այլ հետաքննության և նախաքննության օրինականության նկատմամբ հսկողության սահմանադրական գործառույթից բխող լիազորություն: Այլ կերպ ասած՝ «հսկող դատախազի կողմից անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին քննիչի որոշման հաստատման» մոդելի պարագայում դատախազության հստակ տարանջատված երկու սահմանադրական գործառույթները (քրեական հետապնդում հարուցելը և հսկողությունը) միախառնվում են, ավելի ճիշտ՝ քրեական հետապնդում հարուցելու գործառույթը կլանվում է հսկողության գործառույթում: Այս իրավիճակից խուսափելու համար առաջարկվեց քրեական հետապնդման հարուցել ասելով հասկանալ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին դատախազի որոշման կայացումը¹:

«Հ դատախազության մի շարք աշխատակիցներ դեմ էին քրեական հետապնդման հարուցումը դատախազի կողմից անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման կայացման առաջարկին զուտ այն պատճառաբանությամբ, որ դրա արդյունքում էապես կաճի դատախազների աշխատանքային ծանրաբեռնվածությունը: Այս փաստարկը թեև կարևոր էր, սակայն դատախազության համակարգում լայն տարածում ստացած «մեղադրանքի տերը դատախազն է» բանաձևը պահանջում էր, որ դատախազներն իրենց ծանրաբեռնվածության մեջ մեղադրանքի ձևակերպմանը հատկացնեն պատվավոր տեղ: «Քրեական հետապնդման հարուցումը դատախազի կողմից անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման կայացումն է» մոդելը համարվեց ՀՀ դատախազության պաշտոնական դիրքորոշումը և հետագայում արտացոլվեց 2021 թ. ՀՀ ՔրԴՕ-ում:

¹ **Ղամբարյան Ա.**, Քրեական հետապնդման հարուցումը: ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային առանձին դրույթների և քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծի ընդհանուր մասի տեսագործնական վերլուծություն: Երևան, ՎարդՀրատ, 2012, էջ 19-27:

4. Քրեական հետապնդման հարուցման սահմանադրական և դատավարական ընկալումները

4.1. Սահմանադրական ընկալումը

Դատախազի կողմից քրեական հետապնդում հարուցելու էությունը ճիշտ հասկանալու համար պետք է տարբերակել, թե այդ հասկացությունն իրավունքի որ ճյուղի համատեքստում է օգտագործվում՝ սահմանադրական, թե քրեադատավարական: Իրավունքի ճյուղերի ինքնավարության սկզբունքի տեսանկյունից բնական է, որ քրեական հետապնդման հարուցումը սահմանադրական և քրեադատավարական իրավունքի ճյուղերում կարող է ունենալ տարբեր ընկալումներ¹:

Ինչպես նշվեց, ՀՀ Սահմանադրության 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն՝ դատախազությունն օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով հարուցում է քրեական հետապնդում:

Սահմանադրաիրավական իմաստով քրեական հետապնդում հարուցելը ոչ թե դատավարական միանվագ որոշում է կամ դատավարական լիազորություն, այլ դատախազության սահմանադրական գործառույթն է: ՀՀ Սահմանադրության 176-րդ հոդվածով նախատեսված են առավելապես դատախազության գործունեության ուղղությունները (դատախազության գործառույթները), քանի որ գործունեության այդ ոլորտներում, օրինակ՝ մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողության ոլորտում, դատախազը ՀՀ ՔրԴՕ-ով օժտված է ընդարձակ լիազորություններով²:

Քրեական հետապնդում հարուցելու դատախազության սահմանադրական գործառույթն իրականացվում է հետևյալ դատավարական լիազորությունների միջոցով՝

- 1) քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշում կայացնելը,
- 2) քրեական հետապնդում չհարուցելու մասին որոշում կայացնելը,
- 3) քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշում կայացնելը,

¹ Гамбарян А.С., Даллакян Л.Г. Трансгрессия законодательных терминов и дефиниций в контексте отраслевой автономии // Государство и право. 2018. № 12. – С. 93-103.

² Թեև ՀՀ Սահմանադրության 176-րդ հոդվածի 4-րդ մասում նշվել է, որ ՀՀ դատախազությունը գործում է Սահմանադրությամբ իրեն վերապահված լիազորությունների (ընդգծումը՝ իմն է) շրջանակում՝ օրենքի հիման վրա, սակայն ՀՀ Սահմանադրության 176-րդ հոդվածում թվարկված հնարավորությունները երբեմն որակվում են որպես դատախազության սահմանադրական գործառույթներ: Մինևույն ժամանակ, նկատի ունենալով «գործառույթ» և «լիազորություն» հասկացությունների օգտագործման ոլորտում առկա անորոշ կարգավորումները՝ սույն աշխատանքում դրանք կարող են օգտագործվել համարժեք իմաստներով: Օրինակ՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 16.04.2025 թ. ՍԴՈ-1776 որոշմամբ ՀՀ Սահմանադրության 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասում թվարկվածները մի դեպքում անվանվում են դատախազության լիազորություն, մեկ այլ դեպքում՝ դատախազության գործառույթ:

- 4) քրեական հետապնդման ժամկետը կասեցնելու մասին որոշում կայացնելը,
- 5) քրեական հետապնդման ժամկետը վերսկսելու մասին որոշում կայացնելը,
- 6) քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգելու որոշում կայացնելը,
- 7) քրեական հետապնդումը նորոգելը:

Դատավարական այս լիազորությունները կազմում են քրեական հետապնդում հարուցելու սահմանադրական գործառույթի բովանդակությունը:

Ինչպես նկատում ենք, քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշում կայացնելու *քրեադատավարական լիազորությունը* քրեական հետապնդում հարուցելու *սահմանադրական գործառույթի* իրականացման միջոցներից մեկն է:

Պետք է անդրադառնալ նաև այն հարցին, թե սահմանադրական տեսանկյունից քրեական հետապնդման հարուցումն արդյո՞ք դատախազության բացառիկ լիազորությունն է: Բանն այն է, որ հայկական դոկտրինում և պատմական որոշ ժամանակաշրջաններում նաև՝ օրենսդրության մեջ քրեական հետապնդման հարուցումը որակվել է որպես դատախազության «բացառիկ լիազորություն»: Այսպես՝ դատաիրավական բարեփոխումների հանձնաժողովը 23.05.2006 թ. նիստում նշել է, որ քրեական հետապնդում հարուցելը դատախազի բացառիկ լիազորությունն է¹: ՀՀ կառավարության 10.03.2011 թ. նիստի № 9 արձանագրային որոշմամբ հաստատված Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգի 3.3-րդ կետում ևս նշված է, որ քրեական հետապնդման հարուցումը դատախազի բացառիկ լիազորությունն է: Ընդ որում, գիտնականների, հատկապես դատավարագետների շրջանում տարածված է հետապնդում հարուցելու գործառույթի համար «բացառիկ» տերմինաբանական-նորմատիվ ածականի օգտագործումը ներկայացնել որպես ՀՀ Սահմանադրության պահանջ՝ ստեղծելով այնպիսի տպավորություն, կարծես թե ՀՀ Սահմանադրության մեջ էքսպլիցիտ (բացահայտ) սահմանված է, որ քրեական հետապնդում հարուցելը դատախազի բացառիկ լիազորությունն է: Օրինակ՝ առանձին աղբյուրներում հանդիպում են այսպիսի ձևակերպումներ՝ «(...) հիմք ընդունելով դատախազությանը Սահմանադրությամբ վերապահված քրեական հետապնդում հարուցելու բացառիկ գործառույթը (...)»² կամ «(...) ինչ վերաբերում է քրեական հետապնդում հարուցելուն, որը ՀՀ Սահմանադրության

¹ **Ղամբարյան Ա.**, Որոշ նկատառումներ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային հիմնադրությունների վերաբերյալ: Օրենք և իրականություն, 2007, № 11, էջ 3-5:

² ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց: Երևան, Եվրոպայի խորհուրդ, 2022, էջ 287:

176-րդ հոդվածի համաձայն ՀՀ դատախազության բացառիկ լիազորությունն է (...)»¹։ Իրականում ՀՀ Սահմանադրության տեքստում քրեական հետապնդում հարուցելը երբեք չի որակվել որպես դատախազի բացառիկ լիազորություն։ Նման գնահատականը կարող է համարվել կոնկրետ գիտնականի մեկնաբանում, նույնիսկ՝ օրենսդրի մոտեցում, բայց ոչ՝ սահմանադրի էքսպլիցիտ դիրքորոշում։ Այսպես՝ 22.02.2007 թ. ընդունված և 09.04.2018 թ. ուժը կորցրած «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 2-րդ մասում սահմանված էր, որ քրեական հետապնդման հարուցումը դատախազի բացառիկ լիազորությունն է²։ Մինչդեռ 2017 թ. «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքով քրեական հետապնդում հարուցելն այլևս չի բնորոշվում որպես դատախազի բացառիկ լիազորություն։

Եթե դատախազության գործառույթների բացառիկության հարցը դիտարկենք պետականագիտական տեսանկյունից, ապա պետական մարմինների լիազորությունների կրկնօրինակման անթույլատրելիության սկզբունքը պահանջում է ձեռնպահ մնալ պետական մարմիններին համընկնող լիազորություններ վերապահելուց։ Այս իմաստով, պետական ապարատի ներսում, մասնավորապես՝ քրեական վարույթի հանրային մասնակիցների միջև հարաբերություններում, դատախազի գործառույթները³ չպետք է միաժամանակ վերապահել պետական այլ մարմնի։ Այս իմաստով դատախազի չհամընկնող բոլոր լիազորությունները բացառիկ են։

4.2. Դատավարական ընկալումը

4.2.1. Պաշտոնական քրեական հետապնդում հարուցելը

Ի տարբերություն քրեական հետապնդման հարուցման սահմանադրական ընկալման, քրեական դատավարությունում այն հասկացվում է նեղ դատավարական

¹ **Բաղդասարյան Գ.**, Քրեական հետապնդման «գործառույթը»։ Բանբեր Երևանի համալսարանի. Իրավագիտություն, 2025, Vol. 16, № 2 (43), էջ 93:

² Քրեական հետապնդում հարուցելը՝ որպես դատախազի բացառիկ լիազորություն համարելու պաշտոնական մոտեցումն աղաղակող հակասության մեջ էր մտնում 1998 թ. ՀՀ ՔրԴՕ-ում քրեական հետապնդում հարուցելու բնորոշման հետ, քանի որ հետապնդում հարուցվում էր ոչ միայն որպես մեղադրյալ ներգրավելու, այլ նաև՝ անձին ձերբակալելու և խափանման միջոց կիրառելու եղանակով, այսինքն՝ այնպիսի գործողություններով, որոնք կատարում էր ոչ թե հսկող դատախազը, այլ հետաքննության մարմնի աշխատակիցը և քննիչը։ Թերևս այս հանգամանքով էր պայմանավորված, որ 22.02.2007 թ. «Դատախազության մասին» օրենքի անցումային դրույթներում սահմանվեց, որ 24-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, որն սահմանում էր, որ քրեական հետապնդում հարուցելը դատախազի բացառիկ լիազորությունն է, ուժի մեջ պետք է մտնեք քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի ընդունումից հետո։

³ ՀՀ Սահմանադրության 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասում թվարկվածներից դատախազության սահմանադրական լիազորություն (ավելի հստակ՝ դատավարական իրավունք) կարելի է համարել միայն դատական ակտերի բողոքարկումը։

իմաստով, այսինքն՝ քրեական հետապնդման հարուցումը միանվագ որոշում կայացնելու կամ գործողություն կատարելու լիազորություն է:

Քրեական դատավարությունում տարբերակվում են ձևական (ֆորմալ, պաշտոնական) և բովանդակային (փաստացի) քրեական հետապնդման (հարուցման) ինստիտուտները:

ՀՀ ՔրԴՕ-ում, մասնավորապես 26-րդ գլխում (Հանրային քրեական հետապնդումը) սահմանված են ֆորմալ քրեական հետապնդման հետ կապված հարաբերությունները կարգավորող նորմեր: Այսպես՝ ՀՀ ՔրԴՕ-ում տրված է ֆորմալ քրեական հետապնդման հարուցման հետևյալ բնորոշումը՝ այն դատախազի կողմից անձի ենթադրյալ հանցավոր արարքը նկարագրող և դրա իրավական գնահատականը պարունակող որոշում կայացնելն է կամ ենթադրյալ տուժողի կողմից դատարան քրեական հայց ներկայացնելն է (ՀՀ ՔրԴՕ 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 41-րդ կետում): Օրենսդրական այս բնորոշման վերաբերյալ առկա են որոշ նկատառումներ:

Առաջին՝ ՀՀ ՔրԴՕ-ի տեսանկյունից միակ ֆորմալ-իրավաբանական ակտը, որով պաշտոնապես ազդարարվում է քրեական հետապնդում հարուցելը և անձին մեղադրյալի կարգավիճակ տալը, քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշումն է (ֆորմալ քրեական հետապնդման հարուցումը): Ինչպես նշվեց, քրեադատավարական օրենսդրության առանձին դրույթներում, դոկտրինում և քրեադատավարական պրակտիկայում ճանաչված է նաև բովանդակային (փաստացի) քրեական հետապնդման հայեցակարգը (այս մասին՝ հաջորդիվ):

Երկրորդ՝ հանրային պաշտոնական քրեական հետապնդում հարուցելու որոշում կարող է կայացնել միայն դատախազը: Քննիչն իրավասու է միայն քրեական հետապնդում հարուցելու միջնորդություն ներկայացնել դատախազին:

Դատախազներից քրեական հետապնդում կարող է հարուցել միայն հսկող դատախազը, վերադաս դատախազը նման լիազորություն չունի: Վերադաս դատախազն իրավասու է միայն հսկող դատախազի առաջարկությամբ դիմել իրավասու մարմիններ՝ քրեական հետապնդման անձեռնմխելիությունից օգտվող անձանց նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու համաձայնություն ստանալու միջնորդությունով (ՀՀ ՔրԴՕ 37-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետ):

Եթե մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականացնում է դատախազների խումբը, ապա քրեական հետապնդում հարուցելու լիազորությունն իրականացնում է բացառապես դատախազների խմբի ղեկավարը (ՀՀ ՔրԴՕ 39.2-րդ հոդվածի 3-րդ մաս):

Մասնավոր մեղադրանքով վարույթներում քրեական հետապնդում հարուցվում է ենթադրյալ տուժողի կողմից դատարան քրեական հայց ներկայացնելով (ՀՀ ՔրԴՕ 451-րդ հոդված):

*Երրորդ*¹՝ անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելը (անձին որպես մեղադրյալ ներգրավել) չի նշանակում հաստատել անձի մեղավորությունը: Ջ. Մաժինյանն առաջարկում է տարբերակել «անձին մեղավոր համարել» և «մեղավորությունն ապացուցել» հասկացությունները: Քրեական վարույթի հանրային մասնակիցները «ապացուցում են մեղադրյալի մեղավորությունը, այսինքն՝ հավաքում են բավարար ապացույցներ, որպեսզի գործը դատարան ուղարկեն, դրա հետ մեկտեղ քննիչի համոզմունքը մեղադրյալի մեղավորության մասին հիմք է քննությունն ավարտվելու համար»¹:

Իրականում դատախազը քրեական հետապնդում հարուցելիս անձին համարում է մեղավոր, պարզապես նրա՝ ապացույցների վրա ձևավորված այդ համոզմունքը կրում է հավանական բնույթ²: Ասվածը հիմնավորվում է նաև նրանով, որ քրեական մեղադրանքն օրենսդրի կողմից որակվել է որպես որոշակի անձի կողմից ենթադրյալ հանցանք կատարելու մասին վարկած (ՀՀ ՔրԴՕ 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 42-րդ կետ): Բացի այդ, դատախազը քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշման մեջ չպետք է օգտագործի անձի մեղավորության մասին միանշանակ պնդումներ և ձևակերպումներ:

*Չորրորդ*²՝ քրեական հետապնդում հարուցելը (որպես՝ որոշում) քրեական մեղադրանքի (որպես՝ վարկած), հետ գտնվում է «ձև և բովանդակություն» դիալեկտիկական միասնության մեջ: Քրեական հետապնդում հարուցելու որոշումը քրեական մեղադրանքի ամրագրման ձևերից մեկն է: Այս տեսանկյունից քրեական հետապնդում հարուցելու օրենսդրական բնորոշումը պետք է դիտարկել ՀՀ ՔրԴՕ 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 42-րդ կետում տրված մեղադրանքի օրենսդրական բնորոշման հետ անխզելի միասնության մեջ: Ընդ որում, քրեական հետապնդում հարուցելու և մեղադրանքի դիալեկտիկական միասնությունը հնարավորություն է տալիս օրենսդրական հարթությունում բացահայտել քրեական հետապնդում հարուցելու որոշման ներքին կառուցվածքային բոլոր տարրերը՝ հանցավոր արարքի նկարագրությունը և դրա իրավական գնահատականը, ինչպես նաև՝ փաստական և իրավական հիմնավորումները (այս մասին՝ հաջորդիվ):

¹ **Мажинян Дж.Р.** Презумпция невиновности и гарантии ее осуществления. – Ереван: Изд-во Ереван. ун-та. 1989. - С. 33.

² **Ղամբարյան Ա.**, Անմեղության կանխավարկածը Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում: Երևան, ԿԱԻՍԱ, 2005, էջ 89:

Հինգերորդ՝ քրեական հետապնդում հարուցելու համատեքստում անթույլատրելի է օրենսդրության կամ իրավակիրառ ակտերում օգտագործել «քրեական պատասխանատվության ենթարկել» ձևակերպումը: Բանն այն է, որ խորհրդային ժամանակաշրջանում որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումը նույնացվում էր անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հետ: Ներկայումս՝ քրեադատավարական տեսանկյունից նշված հարցադրումն ընդհանուր առմամբ լուծված է, քանի որ անմեղության կանխավարկածի գործողության պայմաններում հստակ է, որ անձին քրեական պատասխանատվության կարելի է ենթարկել ոչ թե անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու (անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու) որոշմամբ, այլ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով: Մինևույն ժամանակ, օրենսդրության մեջ դեռևս հանդիպում են դեպքեր, երբ անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելը և անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելը նույնացվում են: Այսպես՝ ՀՀ ՔաղՕր 1064-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ապօրինի դատապարտելու, **քրեական պատասխանատվության ենթարկելու**, որպես խափանման միջոց կալանք կամ չքացակայելու մասին ստորագրություն կիրառելու հետևանքով պատճառված վնասը, օրենքով սահմանված կարգով, լրիվ ծավալով հատուցում է Հայաստանի Հանրապետությունը՝ անկախ հետաքննության, նախաքննության, դատախազության և դատարանի պաշտոնատար անձանց մեղքից: Ինչպես նկատում ենք, ՀՀ ՔաղՕր-ում անձին դատապարտելը և քրեական պատասխանատվության ենթարկելը տարանջատված են: Օրենսդրության մեջ քրեական հետապնդում հարուցելը և քրեական պատասխանատվության ենթարկելը նույնացնող եզակի դեպքերը պայմանավորված են խորհրդային քրեաիրավական մտածողության իներցիայով:

Վեցերորդ՝ քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշումը, մեղադրական եզրակացության համեմատությամբ, արտացոլում է նախնական (սկզբնական) մեղադրանքը, քանի որ քրեական հետապնդում հարուցելուց հետո նախաքննությունը շարունակվում է, և դրա ընթացքում հնարավոր է ձեռք բերել նոր ապացույցներ, որոնց հիման վրա սկզբնական մեղադրանքը կարող է փոփոխվել: Մինչդատական վարույթում, վերջնական մեղադրանքը ձևավորվում է դատախազի կողմից մեղադրական եզրակացությունը հաստատելու (այն վերակազմելու) մասին որոշում կայացնելով և վարույթի նյութերը դատարան հանձնելով (դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման փուլ): Այս առումով քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշումն արտացոլում է նախնական մեղադրանքը:

4.2.2. Փաստացի քրեական հետապնդում հարուցելը

Փաստացի կամ բովանդակային իմաստով քրեական հետապնդման հայեցակարգի համաձայն՝ քրեական հետապնդում կարող է սկսվել մինչև անձի նկատմամբ ֆորմալ քրեական հետապնդում հարուցելը, այսինքն՝ մինչև նրան մեղադրյալի դատավարական կարգավիճակ տալը:

Դոկտրինալ հարթությունում փաստացի քրեական հետապնդման հարուցման հայեցակարգը լեգիտիմացվում է գերմանացի նշանավոր իրավաբան Գ. Ելինեկի «*փաստացիի նորմատիվ ուժը*» բանաձևով, ըստ որի՝ նորմի օրինական ուժի համար պահանջվում է վարքագծի շարունակական իրականացում (կայուն հաստատում կամ ճանաչում), որը համապատասխանում է նորմին, և դրա հետ միասին նորմն արդեն վերածվում է հասարակության հեղինակավոր պատվիրանի, այսինքն՝ իրավական նորմի¹: Այս համատեքստում, եթե քրեական վարույթի հանրային մասնակիցներն իրենց դատավարական փաստացի վարքագծով փորձում են պարզել և հիմնավորել անհատապես որոշակիացված անձի առնչությունը կատարված հանցագործությանը, ապա այդ կայուն փաստացի հաստատումը պետք է ունենա նորմատիվ (իրավական) նշանակություն:

Գործնական հարթությունում փաստացի քրեական հետապնդման հարուցման հասկացությունը լեգիտիմացվում է Եվրոպական դատարանի՝ «ինքնավար քրեական մեղադրանք» հայեցակարգի միջոցով: Եվրոպական դատարանը Դեվեերն ընդդեմ Բելգիայի գործով (*Deweere v. Belgium*, 27.02.1980թ. վճիռ) նշել է, որ «քրեական մեղադրանք» հասկացությունը պետք է հասկացվի ոչ թե *ձևական* (փաստաթղթային), այլ *բովանդակային* (գործնական) իմաստով: Այսինքն՝ անձի նկատմամբ «մեղադրանքի» առկայության մասին կարող է վկայել նաև այնպիսի միջոցներ ձեռնարկելը, որոնք ենթադրում են հանցագործության մեջ կասկածանքի առկայություն, ինչպես նաև էականորեն ներգործում են կասկածվող անձի դրության վրա:

Փաստացի քրեական հետապնդման իրականացման (հարուցման) մասին դրույթ նախատեսված է նաև ՀՀ ՔրԴՕ 97-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 4-րդ կետում.

«Օրենքի էական խախտմամբ ստացված են համարվում այն տվյալները, որոնք ձեռք են բերվել՝ քննչական գործողության կատարման ընթացքում մեղադրյալի կարգավիճակ չունեցող անձից, որի նկատմամբ

¹ Еллинек Г. Общее учение о государстве. СПб.: Изд. Юридический центр-Пресс, 2004. - С. 337-339.

փաստացի իրականացվել է քրեական հետապնդում՝ առանց այդ մասին նրան պատշաճ ծանուցելու» (ընդգծումը՝ իմն է):

Փաստացի քրեական հետապնդման իրականացման (հարուցման) ինստիտուտը ՀՀ ՔրԴՕ-ում ընդհանուր (համակարգային) կարգավորում չի ստացել, սակայն, այնուամենայնիվ, ՀՀ ՔրԴՕ 97-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 4-րդ կետում դրա ամրագրումը վկայում է պետական ճանաչման մասին: ՀՀ Սահմանադրական և ՀՀ Վճռաբեկ դատարանները ևս ճանաչել են փաստացի քրեական հետապնդում հարուցելու հայեցակարգը:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի կողմից փաստացի քրեական հետապնդում հարուցելու ճանաչման զարգացումը սկսվել է «ինքնավար քրեական մեղադրանքի» հայեցակարգի վերաբերյալ Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի աստիճանական տեղայնացումից և անցել է զարգացման մի քանի փուլեր:

Առաջին փուլը՝ «ինքնավար քրեական մեղադրանքի» հայեցակարգը ՀՀ իրավական համակարգ ներմուծելու սկզբնավորման փուլն է: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը 2003 թ. առաջին անգամ քննարկեց Եվրոպական կոնվենցիայով սահմանված «քրեական մեղադրանքը» վարչական իրավախախտումների համար վարչական կալանքի ենթարկված անձանց նկատմամբ կիրառելու հարցը: Այս գործերով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը թեև որոշեց, որ վարչական կալանքն իր տևողությամբ և պայմաններով չի համարվում քրեական պատիժ, հետևապես ազատությունից զրկված անձինք չեն կարող օգտվել Եվրոպական կոնվենցիայով սահմանված արդար դատաքննության իրավունքից¹, սակայն ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն առաջին անգամ քննարկեց քրեական մեղադրանքը քրեաիրավական ֆորմալ հարաբերություններից դուրս գտնվող և քրեադատավարական կարգավիճակ չունեցող անձանց նկատմամբ տարածելու հարցը:

Երկրորդ փուլը՝ փաստացի քրեական հետապնդման ինստիտուտի իմպլիցիտ ճանաչման փուլն է: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը 2009-2010 թվականներին առանց «փաստացի քրեական հետապնդում հարուցել» ձևակերպումն ուղիղ օգտագործելու, սակայն, հղում կատարելով Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքին, սահմանել է, որ «քրեական մեղադրանք» հասկացությունը պետք է հասկանալ ոչ թե ձևական, այլ բովանդակային իմաստով (տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԱԴԴ/0085/06/09 գործով 18.12.2009 թ. և թիվ ՀՅՔԲԴ2/0153/01/08 գործով 26.03.2010 թ. որոշումները): Այսպես՝ Դատարանը թիվ ՀՅՔԲԴ2/0153/01/08 գործով 26.03.2010 թ.

¹ **Хачатрян М.** Понятие «уголовного обвинения» согласно Европейской конвенции о защите прав и основных свобод человека. - Ереван, 2003. - С. 32.

որոշմամբ նշել է, որ նախաքննության ընթացքում ապացույցների ձեռքբերման ժամանակ Ն. Պողոսյանը փաստացի եղել է կասկածյալ և պետք է օգտվեր այդ կարգավիճակից բխող իրավունքներից, քանի որ մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմինը, տեղեկություններ ունենալով, որ Ն. Պողոսյանը ապօրինի թմրամիջոց է իրացրել, վերջինիս քրեական գործի վարույթին ներգրավել և հարցաքննել է որպես վկա, նախազգուշացրել ակնհայտ սուտ ցուցմունք տալու և ցուցմունք տալուց հրաժարվելու համար նախատեսված քրեական պատասխանատվության մասին և հարցաքննության ընթացքում առաջադրել է հանցագործության կատարման մեջ Ն. Պողոսյանին մերկացնող հարցեր:

Այս գործերով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը, ըստ էության հիմք ընդունելով անձի նկատմամբ փաստացի քրեական հետապնդում հարուցելու հայեցակարգը, ճանաչեց «բերվածի» և փաստացի կասկածյալի կարգավիճակները, այսինքն՝ ընդունեց, որ անձը կարող է փաստացի համարվել կասկածյալ, նույնիսկ եթե նրա նկատմամբ պաշտոնական քրեական հետապնդում հարուցված չէ:

Երրորդ փուլը փաստացի քրեական հետապնդման ինստիտուտի զարգացման փուլն է: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը, զարգացնելով 2009-2010 թթ. գործերով սկսված տրամաբանությունը, թիվ ԵԿԴ/0136/11/11 գործով 22.12.2011 թ. որոշմամբ նշել է.

«Այն դեպքում, երբ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման մեջ տրվում են այնպիսի ձևակերպումներ, որոնցից հետևում է, որ կոնկրետ անձը կատարել է քրեորեն պատժելի արարք, քննարկվող որոշումն **իրավական հետևանքների առումով հավասարվում է անձին մեղադրանք առաջադրելու մասին որոշմանը**» (ընդգծումը՝ իմն է):

Այսինքն՝ դատարանը պաշտոնապես ճանաչեց, որ քրեական գործ հարուցելու որոշումը կարող է իրավական հետևանքներով հավասարազոր լինել ֆորմալ մեղադրանքի պաշտոնական առաջադրմանը, եթե քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման նկարագրական-պատճառաբանական կամ եզրափակիչ մասերում առկա ձևակերպումներից ուղղակիորեն հետևում է, որ անձը կատարել է քրեորեն պատժելի արարք: Այս գործով անձի գործողությունների կապակցությամբ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշումը հավասարեցվեց որպես մեղադրյալ ներգրավելու որոշմանը:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը նշված գործով նաև նշել է, որ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման մեջ անձին որպես հանցանք կատարողի մատնանշելու պարագայում, նա իրավունք է ձեռք բերում օգտվելու որոշակի դատավարական երաշխիքներից, այդ թվում՝ պաշտպանության իրավունքից:

Չորրորդ փուլը «փաստացի քրեական հետապնդում» հասկացության էքսպլիցիտ (բացահայտ) ճանաչման և տերմինաբանական հստակեցման փուլն է: Այս փուլը բաղկացած է երկու ենթափուլից. առաջինում ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն ուղիղ օգտագործել է «փաստացի քրեական հետապնդում հարուցել» հասկացությունը, իսկ երկրորդում՝ հստակեցրել է տերմինաբանությունը:

Հասկացություն էքսպլիցիտ ճանաչման ենթափուլ: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը թիվ ԵԿԴ/0201/11/17 գործով 12.06.2019 թ., որոշմամբ առաջին անգամ ուղիղ կերպով օգտագործել է «փաստացի քրեական հետապնդում հարուցել» արտահայտությունը.

«(...) պետք է քննարկման առարկա դառնա այն հարցը, թե արդյոք նշված որոշման մեջ կոնկրետ անձին որպես հանցանք կատարող մատնանշած լինելու, այսինքն՝ **փաստացի քրեական հետապնդում հարուցելու** պարագայում պահպանվել են վերջինիս՝ որպես ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի համար երաշխավորված դատավարական իրավունքները» (ընդգծումը՝ իմն է):

Դատարանը թեև այս գործով է առաջին անգամ էքսպլիցիտ օգտագործել է «փաստացի քրեական հետապնդում հարուցել» արտահայտությունը, սակայն դրանից չի կարելի եզրակացնել, որ նա այս գործով է առաջին անգամ ճանաչել «փաստացի քրեական հետապնդման» հայեցակարգը: Պարզապես «փաստացի քրեական հետապնդման հարուցում» տերմինի էքսպլիցիտ օգտագործումը նշանակում է, որ նախկինում իմպլիցիտ գոյություն ունեցող հայեցակարգը վերածվեց հստակ ձևակերպված իրավական հասկացության: Պատահական չէ, որ այս գործով Դատարանը հղում է տվել 2011 թ. թիվ ԵԿԴ/0136/11/11 գործով (Լևիկ Պողոսյանի գործով) սահմանված սկզբունքներին:

Տերմինաբանական հստակեցման ենթափուլ: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը թիվ Դ/0455/01/20 գործով 12.06.2023 թ. որոշմամբ պաշտոնական և փաստացի քրեական հետապնդումների կապակցությամբ օգտագործեց «ձևական իմաստով քրեական հետապնդում» և «բովանդակային իմաստով քրեական հետապնդում» հասկացությունները: Այս գործով «փաստացի քրեական հետապնդումը» և «բովանդակային իմաստով քրեական հետապնդումը» օգտագործվում են որպես հոմանիշներ. դատարանն ուղղակիորեն կապում է երկու տերմինները՝ օգտագործելով բացատրական փակագծեր.

«(...) անձի նկատմամբ բովանդակային իմաստով (փաստացի) քրեական հետապնդման առկայության դեպքում (...) »

Բովանդակային իմաստով (փաստացի) հետապնդումը հարուցվում է, երբ իրավասու մարմնի գործողություններից երևում է, որ անձին վերագրում է հանցագործություն (քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման մեջ անձին որպես հանցանք կատարողի մատնանշելու պարագայում): Այս դեպքում անձը ձեռք է բերում արդար դատաքննության իրավունքից բխող երաշխիքներ:

Այսպիսով, «փաստացի քրեական հետապնդում հարուցելու» հայեցակարգի էվոլյուցիան Հայաստանի իրավական համակարգում անցել է Եվրոպական դատարանի մշակած «ինքնավար քրեական մեղադրանքի» հայեցակարգի ընդունումից դեպի փաստացի հետապնդման հարուցման իմպլիցիտ ճանաչումն ու զարգացումը և, վերջապես, տերմինի էքսպլիցիտ ներմուծումն ու «ձևական» ու «բովանդակային (փաստացի)» հետապնդման տարանջատումը:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանը 21.11.2023 թ. ՍԴՈ-1704 որոշմամբ ևս ճանաչել է «փաստացի քրեական հետապնդում հարուցելու» հայեցակարգը: Այսպես՝ «Ազգային անվտանգության մարմիններում ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 26-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը (մինչև 25.03.2021 թ. փոփոխությունները) սահմանում էր, որ ազգային անվտանգության մարմինների ծառայողը թողնվում է կադրերի տրամադրության տակ հետևյալ դեպքերում՝ «ծառայողի նկատմամբ քրեական գործ հարուցվելիս՝ մինչև տվյալ գործով վերջնական որոշում կայացնելը»: ՀՀ Սահմանադրական դատարանը ՍԴՈ-1704 որոշմամբ այս օրենսդրական ձևակերպումը վերափոխեց ավելի կոնկրետ ձևակերպմամբ՝ օգտագործելով «քրեական գործ (փաստացի քրեական հետապնդում) հարուցված լինելու փաստ» արտահայտությունը: Օրենսդրական բնօրինակ տեքստի («քրեական գործ հարուցվելիս») վերաձևակերպումը («քրեական գործ (փաստացի քրեական հետապնդում) հարուցված լինելու փաստ») ՀՀ Սահմանադրական դատարանի գիտակցված որոշման արդյունքն է, քանի որ Դատարանը որոշման մեջ «փաստացի քրեական հետապնդում» տերմինն օգտագործել է չորս անգամ: Սա վկայում է ոչ թե պատահական արտահայտության կամ բառապաշարի ընտրության, այլ ընդունված իրավական դոկտրինի (կամ հասկացության) գիտակցված օգտագործման մասին:

Փաստացի քրեական հետապնդման հարուցման ինստիտուտը կոչված է պաշտպանել այն անձանց, ովքեր թեև չունեն մեղադրյալի ֆորմալ դատավարական կարգավիճակ, սակայն փաստացի կասկածվում են հանցանքի կատարման մեջ: Այս

ինստիտուտի մեջ մարմնավորվում է «մարդը բարձրագույն արժեք է» սահմանադրական գաղափարը, քանի որ փաստացի քրեական հետապնդման ճանաչումը հնարավորություն է տալիս ապահովել ձևական (դատավարական) կարգավիճակ չունեցող, սակայն հետապնդման ենթարկվող մարդու մի շարք դատավարական իրավունքներ: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ թե՛ ձևական, թե՛ բովանդակային իմաստով քրեական հետապնդման առկայության դեպքում անձի պաշտպանության իրավունքի իրացման համար անհրաժեշտ դատավարական երաշխիքները, մասնավորապես՝ ներկայացված մեղադրանքի մասին տեղեկացվելու, լռելու, անձամբ կամ պաշտպանի միջոցով մեղադրանքից պաշտպանվելու իրավունքները, ապահովում են վերջինիս արդար դատաքննության իրավունքի իրացումը (ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի թիվ Դ/0455/01/20 գործով 12.06.2023 թ. որոշում):

Փաստացի քրեական հետապնդման վիճակում գտնվող անձը, եթե քննչական գործողություններին մասնակցում է վկայի կարգավիճակով, ապա վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է նրան պարզաբանել և ապահովել վերը նշված իրավունքները: Փաստացի քրեական հետապնդման վիճակում գտնվող անձի մասնակցությամբ քննչական գործողություններ կատարելիս նրան չպետք է նախազգուշացնել ակնհայտ սուտ ցուցմունք տալու և ցուցմունք տալուց հրաժարվելու համար նախատեսված քրեական պատասխանատվության մասին: Այս պարագայում խոսքը գնում է Ֆրանսիայի քրեական դատավարությունից փոխառնված՝ իրավաբանական աջակցություն ստացող վկայի (Témoign assisté) մասին, որն այժմ ճանաչվել է նաև Լիտվայում՝ «հատուկ վկա» կարգավիճակի, Լատվիայում՝ «անձ, որի դեմ սկսվել է քրեական վարույթ» կարգավիճակի, Ղազախստանում՝ «պաշտպանության իրավունք ունեցող վկա» կարգավիճակի ներմուծմամբ¹:

Փաստացի քրեական հետապնդում հարուցելու հայեցակարգի կենտրոնական հարցն այն է, թե դատավարական որ ակտերը (վարույթային գործողությունները) կարող են ազդարարել անձի նկատմամբ փաստացի հետապնդում հարուցելու գործընթացը: Այս հարցը կարևոր է, քանի որ քրեական հետապնդման ժամկետների ընթացքը սկսվում է այդ պահից:

Նախկին օրենսդրության պայմաններում նշել ենք, որ փաստացի քրեական հետապնդման վիճակում են գտնվում կասկածյալի կամ մեղադրյալի քրեադատավարական կարգավիճակ չունեցող հետևյալ անձինք.

¹ **Ахпанов А.Н., Хан А.Л.** Гарантии неприкосновенности свидетеля, имеющего право на защиту // Вестник Карагандинского университета. Серия «Право». 2024. Т. 29, № 3 (115). - С. 70.

1) անձը, ում ենթադրյալ հանցավոր արարքների վերաբերյալ ստացվել է հաղորդում, և դրա առթիվ նախապատրաստվել են նյութեր,

2) անձը, ում ենթադրյալ հանցավոր արարքները նկարագրվել են քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման (քրեական վարույթ նախաձեռնելու արձանագրության) մեջ,

3) վկան, ում հարցաքննության կամ առերեսման ժամանակ տրվում են իր՝ ենթադրյալ հանցավոր արարքներին վերաբերող հարցեր,

4) անձը, ում ենթադրյալ հանցավոր արարքների վերաբերյալ կատարվում են այլ քննչական գործողություններ՝ հեռախոսային խոսակցությունը լսելը, ճանաչման ներկայացնելը և այլն¹:

Այս անձանց մասնակցությամբ կատարվող գործողություններն այնպիսի միջոցներ են, որոնք կարող են համարվել փաստացի քրեական հետապնդման հարուցման ակտ, բայց դրանք կարող են ունենալ նաև այլ բացատրություն (օրինակ՝ բառի բուն իմաստով վկայի բնակարանում խուզարկությունը): Այս գործողությունները in abstracto չեն կարող համարվել փաստացի քրեական հետապնդման հարուցման ակտեր, դրա համար պահանջվում է, որպեսզի յուրաքանչյուր կոնկրետ վարույթով այդ գործողությունները նույնականացվեն՝ որպես քրեական հետապնդման հարուցման ակտ, այսինքն՝ վարույթի հանրային իրավասու մասնակիցները, դատարանի հետագա ստուգման հեռանկարով, կոնկրետ գործով քննարկեն և գնահատեն այդ գործողությունների հետապնդման բնույթը: Այս գործողությունները կճանաչվեն որպես փաստացի քրեական հետապնդման հարուցման ակտեր, եթե տվյալ նյութերից պարզ է դառնում, որ դրանց կատարման նպատակն է եղել պարզել և հիմնավորել անհատապես որոշակիացված անձի առնչությունը կատարված հանցագործությանը:

Մինչդեռ կան իրավիճակներ, երբ վարույթային գործողությունները, որոնք նույնիսկ in abstracto անվիճելիորեն համարվում են փաստացի քրեական հարուցման ակտեր, ուստի դրանց համար կոնկրետ նույնականացման գործընթաց չի պահանջվում, օրինակ՝ անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածով անձին ձերբակալելը փաստացի քրեական հետապնդման անհերքելի դրսևորումներից է: Ակնառու փաստացի քրեական հետապնդման դրսևորումներից է նաև փաստացի քրեական հետապնդման իրականացման մասին պատշաճ տեղեկացնելը (<< ՔրԴՕ 97-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 4-րդ կետ):

Ակնառու և ոչ ակնառու փաստացի քրեական հետապնդման տարբերակումը խիստ պայմանական է, քանի որ ոչ ակնառու փաստացի քրեական հետապնդման ակտերը

¹ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Մաս 1, Հեղ. խումբ: Գիտ. խմբ.՝ Ա. Ղամբարյան: 2-րդ լրամշակված հրատ.: Երևան, Լուսաբաց, 2017, էջ 177:

կոնկրետ նույնականացման գործընթաց անցնելուց հետո նույնպես ճանաչվում են փաստացի հետապնդման ակտեր, որոնց կատարմամբ քրեական հետապնդման ժամկետները սկսում են հոսել: Այս պայմանական տարանջատումը պարզապես հնարավորություն է տալիս պարզեցնել փաստացի քրեական հետապնդման դեպքում հետապնդման ժամկետի հաշվարկման սկիզբը որոշելու հարցը: Ակնառու փաստացի քրեական հետապնդման դեպքում կարելի է in abstracto պնդել, որ քրեական հետապնդման ժամկետները հաշվարկվում են այդ գործողությունները կատարելու պահից, մինչդեռ ոչ ակնառու փաստացի քրեական հետապնդման դեպքում հետապնդման ժամկետները սկսում են հոսել, երբ այդ գործողությունները in concreto ճանաչվում են որպես փաստացի քրեական հետապնդման հարուցման ակտեր:

4.2.3. Ձերբակալումը՝ որպես ակնառու փաստացի քրեական հետապնդում հարուցելու ակտ

Տորմալ քրեական հետապնդման հարուցելն անձին մեղադրյալի կարգավիճակ վերապահող որոշման հետ կապելու պայմաններում հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածով անձին ձերբակալելն այլևս ֆորմալ իմաստով պաշտոնական քրեական հետապնդման հարուցելու ակտ չէ: Այս իրավիճակում կարևոր նշանակություն է ձեռք բերում այն հարցը, թե այս տեսակի ձերբակալումն արդյո՞ք կարելի է համարել փաստացի քրեական հետապնդման հարուցման ակտ:

2007 թ. Հիմնադրույթներում ձերբակալումը ու դրան ուղեկցող գործողությունների կատարումը համարվեցին որպես քրեական հետապնդում հարուցելու նախապատրաստություն¹: Քրեական հետապնդման նախապատրաստություն էին դիտվում նաև մինչև քրեական հետապնդման հարուցումը կատարվող քննչական և այլ դատավարական գործողությունները, քանի որ դրանք նույնպես ուղղված են քրեական հետապնդման հարուցման համար անհրաժեշտ հիմքերի հայտնաբերմանը²: Այս մոտեցման հիմքում ընկած էր Մ. Ստրոգովիչի այն մոտեցումը, ըստ որի անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելուն նախորդող գործունեությունը քրեական հետապնդման նախապատրաստությունն է³:

¹ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային հիմնադրույթները (Պետություն և իրավունք, 2007, № 1 (35)): ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծի հիմնախնդիրներին նվիրված գիտական հոդվածների ժողովածու: Երևան, 2014, էջ 17:

² **Ղազինյան Գ., Մելքոնյան Դ.**, Քրեական հետապնդման հարուցում (Պետություն և իրավունք, 2007, № 1 (35), էջ 23-31): ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծի հիմնախնդիրներին նվիրված գիտական հոդվածների ժողովածու: Երևան, 2014, էջ 113:

³ **Строгович М.С.** Уголовное преследование в советском уголовном процессе. - М.: Изд-во Академии наук СССР, 1951. - С. 66.

2011 թ. Հայեցակարգում այս մոտեցումը փոխվեց. ձերբակալումը համարվեց ոչ թե քրեական հետապնդման հարուցման նախապատրաստություն, այլ դրանից անկախ ինստիտուտ: Հայեցակարգի 3.6-կետում ուղիղ նշվեց, որ մինչդատական վարույթի կենտրոնական ենթափուլն ու շարժիչ ուժը հանդիսացող քրեական հետապնդման հարուցումը չի կարելի կապել ձերբակալման հետ, առավել ևս հաշվի առնելով այն, որ այդ ժամկետը լրանալուց հետո հնարավոր է, որ բացակայեն անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հիմքերը:

Քննարկվող հարցը կարևոր է նաև այն տեսանկյունից, որ Օրենսդիրը հրաժարվել է 1998 թ. ՀՀ ՔրԴՕ-ի 63-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ամրագրված այն դրույթից, ըստ որի՝ կասկածը չհաստատվելու դեպքում կասկածյալը ձեռք է բերում արդարացվածի կարգավիճակ: Այս արժեքավոր նորմն ըստ էության նշանակում էր, որ ձերբակալված անձին ազատ արձակելուց հետո, եթե նա որպես մեղադրյալ չի ներգրավվում, ապա նա օրենքի ուժով համարվում է արդարացված, ուստի պաշտպանվում է կրկին դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքով:

Ձերբակալման՝ որպես պաշտոնական քրեական հետապնդման հարուցման ակտի մերժման պայմաններում ստեղծվում է մի իրավիճակ, որ անձը կարող է հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածով ձերբակալվել, սակայն նրա նկատմամբ պաշտոնական քրեական հետապնդում կարող է չհարուցվել: Այս իրավիճակում մարդը տևական ժամանակով հայտնվում է անորոշության վիճակում. մի կողմից՝ պետությունը նրան կասկածել է հանցանք կատարելու մեջ, նրան ձերբակալել է, որպես ձերբակալված անձ նրան հարցաքննել է, մյուս կողմից՝ հետագայում նրա նկատմամբ պաշտոնական քրեական հետապնդում չի հարուցել և մեղադրյալի կարգավիճակ չի տվել: Այլ կերպ ասած՝ թեև մարդու նկատմամբ հարուցվել է ակնառու փաստացի քրեական հետապնդում, սակայն նա թողնվում է կասկածի տակ: Այս իրավիճակը հիշեցնում է միջնադարյան Ֆրանսիայի ինկվիզիցիոն քրեական դատավարությունում նախատեսված՝ «մեղադրյալին կասկածի տակ թողնելու» դատավճռի տեսակը («*le plus ample informé*» բառացի՝ «առավել ամբողջական տեղեկացված», ինչը նշանակում էր կասկածի տակ թողնել՝ գործը վերսկսելու հնարավորությամբ): Օրինակ՝ 1670 թ. Ֆրանսիական քրեական օրդոնանսում «մեղադրյալին կասկածի տակ թողնելու» դատավճիռ կայացվում էր այն ժամանակ, երբ հավաքված ապացույցները բավարար չէին նրան մեղավոր կամ անմեղ ճանաչելու համար, ուստի գործը թողնվում էր չլուծված՝ երբեմն որոշակի ժամկետով, իսկ ավելի

ծանր մեղադրանքի դեպքում՝ անորոշ ժամկետով, և մեղադրյալը կարող էր նորից դատի տրվել նոր ապացույցների հայտնաբերման դեպքում¹:

Միջնադարյան դատավարությունում «կասկածի տակ թողնելու» դատավճիռը ծառայում էր որպես իշխանության ցուցադրման և հասարակությանը վերահսկելու ինկվիզիցիոն միջոց: Ժամանակակից իրավական պետությունում մարդուն կասկածի տակ թողնելու անորոշ վիճակի որևէ դրսևորում հակասում է ժամանակակից քրեական դատավարության՝ որպես իշխանության ինքնասահմանափակման հայեցակարգին:

Առկա կարգավորումների շրջանակներում, անձին կասկածի տակ պահելուց բխող անորոշության ժամկետը կրճատելու և նրա իրավական կարգավիճակը հնարավորինս շուտ հստակեցնելու միակ գործնական մեխանիզմը հետևյալն է. քրեական հետապնդման ժամկետը պետք է հաշվարկվի ձերբակալման օրվանից՝ այն դիտարկելով որպես ակնառու փաստացի քրեական հետապնդման հարուցման ակտ:

5. Քրեական հետապնդման ժամկետի հաշվարկման սկիզբը

ՀՀ ՔրԴՕ 192-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված է, որ հանրային քրեական հետապնդման ժամկետի հաշվարկը սկսվում է քրեական հետապնդում հարուցելու պահից: Այս հոդվածում օգտագործվող «քրեական հետապնդում հարուցել» հասկացությունը կարելի է ընկալել մի քանի տարբերակով: Այն տառացի մեկնաբանելու պարագայում կստացվի, որ հետապնդման ժամկետները հոսում են պաշտոնական քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշում կայացնելու պահից: Մեկնաբանման այս տարբերակն անընդունելի է:

Նախ՝ դրա արդյունքում ստեղծվում է աղաղակող անարդար իրավիճակ. հատկապես ակնառու փաստացի քրեական հետապնդման ենթարկվող անձը, ով չունի դատավարական կարգավիճակ, զրկվում է հետապնդման ժամկետներով պաշտպանվելու հնարավորությունից:

Երկրորդ՝ քրեական վարույթի հանրային մասնակիցների համար ստեղծվում է օրենքը շրջանցելու (*fraus legis*) հնարավորություն՝ անձի նկատմամբ պաշտոնական քրեական հետապնդումը ուշ, օրինակ՝ նախաքննության ավարտին հարուցելու եղանակով փաստացի շրջանցել քրեական հետապնդման ժամկետների սահմանափակումը՝ արժեզրկելով այդ ժամկետները նախատեսելու օրենսդրական նպատակները:

¹ **Чельцов-Бебутов М.А.** Курс уголовно-процессуального права. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах: Печ. по изд. 1957 г. – СПб.: Равена; Альфа, 1995. - С. 432. **Ланг П.П.** Экзистенция правосудия: монография. - М.: Проспект, 2025. - С. 61.

Սակայն իրավիճակն այսքան պարզ չէ: ՀՀ ՔրԴՕ 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 41-րդ կետում տրված՝ քրեական հետապնդման հարուցման օրենսդրական բնորոշումը հստակ ուրվագծում է այդ ձևակերպման օրենքի տեքստի իմաստային սահմանները՝ հետապնդում հարուցելը դատախազի կողմից անձի ենթադրյալ հանցավոր արարքը նկարագրող և դրա իրավական գնահատականը պարունակող որոշում կայացնելն է: Այս դեֆինիտիվ (սահմանումային) նորմի պարագայում «քրեական հետապնդում հարուցել» արտահայտության լեզվական սահմանները թույլ չեն տալիս օգտագործել տարածական մեկնաբանման մեթոդաբանությունը և դրանում ներառել փաստացի քրեական հետապնդման հարուցման դեպքերը:

Այս բարդ իրավիճակում փաստացի քրեական հետապնդման ենթարկվող անձին խիստ ձևական նկատառումներով հետապնդման ժամկետներից պաշտպանվելու հնարավորությունից զրկելու աղաղակող անարդարությունից խուսափելու և վարույթի հանրային մասնակիցներին՝ *fraus legis* վարքագիծ դրսևորելու հնարավորությունից զրկելու նպատակով «քրեական հետապնդում հարուցել» ձևակերպումը պետք է ենթարկել նպատակաբանական (տելեոլոգիական) ընդլայնման կամ էքստենսիայի (*teleological extension*), որի արդյունքում «քրեական հետապնդում հարուցել» օրենսդրական բնորոշման լեզվական սահմաններն ընդլայնվում են¹: Դրա արդյունքում քրեական հետապնդում հարուցել ասելով հասկացվում են ոչ միայն պաշտոնական, այլ նաև փաստացի քրեական հետապնդման հարուցման (իրականացման) դեպքերը: Դատարանը, նման ստրատեգիա ընտրելով, քրեական հետապնդման ժամկետների համատեքստում փաստացի հակադրվում է քրեական հետապնդման հարուցման օրենսդրական բնորոշմանը, սակայն դատարանի իրավունքի զարգացմանն ուղղված վարքագիծը լեգիտիմացվում է *contra legem* իրավունքի զարգացման դոկտրինով կամ *contra legem* մեկնաբանման տեսությամբ:

Այսպիսով՝ ՀՀ ՔրԴՕ 192-րդ հոդվածի իմաստով քրեական հետապնդում հարուցել ասելով պետք է հասկանալ ինչպես պաշտոնական, այնպես էլ փաստացի քրեական հետապնդման հարուցման դեպքերը: Այս պարագայում քրեական հետապնդման ժամկետի ընթացքը սկսվում է պաշտոնական կամ փաստացի քրեական հետապնդում հարուցելու պահից²:

¹ Օրենքի տարածական մեկնաբանման և օրենքի նպատակաբանական էքստենսիայի տարբերությունների մասին տե՛ս **Ларенц К., Канарис К.-В.** Методология юриспруденции. Пер. с нем. - М.: М-Логос, 2024. - С. 204. **Аллахвердиев И.Г.** Толкование *contra legem*: место в системе видов толкования // Теория государства и права. 2022. № 4 (29). - С. 40-48.

² ՀՀ առաջին ատյանի դատարանը թիվ ԵԴ1/0361/01/24 գործով 12.04.2024 թ. որոշմամբ նշել է, որ մեղադրյալի նկատմամբ 2023 թվականի օգոստոսի 29-ից իրականացվել է փաստացի քրեական

Միևնույն ժամանակ, փաստացի քրեական հետապնդում հարուցելու պահից քրեական հետապնդման ժամկետի հաշվարկման հետ կապված մի շարք հարցեր պահանջում են հատուկ լուծումներ, օրինակ, փաստացի քրեական հետապնդման պարագայում դատախազը պետք է քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետի ընթացքում հարուցի պաշտոնական քրեական հետապնդում և մեղադրական եզրակացությունը վարույթի նյութերի հետ միասին հանձնի դատարան կամ կայացնի պաշտոնական քրեական հետապնդում չհարուցելու մասին որոշում: Փաստացի հետապնդման պարագայում հետապնդման ժամկետը կասեցնելու և այլ հարցերի նկատմամբ վերաբերելի մասով (mutatis mutandis) կիրառելի են պաշտոնական քրեական հետապնդման ժամկետների համար նախատեսված օրենսդրական դրույթները:

4. Եզրակացություններ

1) Քրեական հետապնդման հարուցումը ինստիտուտը Հայաստանում անցել է զարգացման փուլեր, որի ընթացքում այս հասկացությունն ընկալվել է տարբեր իմաստներով: Դրան զուգահեռ, դատական պրակտիկայի (Եվրոպական դատարանի, ՀՀ Վճռաբեկ և Սահմանադրական դատարանների) միջոցով ճանաչվել և զարգացել է փաստացի (բովանդակային) հետապնդման հայեցակարգը, երբ հանցագործության մեջ կասկածվող անձի նկատմամբ իրականացվում են էականորեն ներգործող միջոցներ՝ առանց պաշտոնական որոշման:

2) Քննարկվող ինստիտուտի բնույթի ճիշտ ըմբռնման համար կարևոր է տարբերակել քրեական հետապնդման հարուցման սահմանադրական և

հետապնդում, քանի որ այդ օրվանից սկսած նրա վիճակին էական միջամտություն է տեղի ունեցել, մասնավորապես՝ նա այդ օրը ձերբակալվել է, ենթարկվել անձնական խուզարկության, նրան բացատրվել են մեղադրյալի իրավունքները և պարտականությունները, նա հարցաքննվել է, որի ընթացքում նրան տրվել են մեղադրական բովանդակության հարցեր, և նրա մոտ անորոշության զգացում է առաջացել իր ապագայի վերաբերյալ՝ կապված քրեական հետապնդման առկայության հետ, ինչպես նաև չնայած նրա նկատմամբ դրանից հետո խափանման միջոց չի ընտրվել, այնուամենայնիվ նշված պատճառով չի մեկնել արտերկիր՝ մասնակցելու հորեղբոր հուղարկավորության արարողությանը: Ընդ որում, վերջին երկու հանգամանքների տեսանկյունից ոչ թե կարևոր է պարզել նրա իրավունքները փաստացի սահմանափակվել են, թե ոչ, այլ նշված առումներով վճռորոշ է մեղադրյալի ընկալումը:

Ընդ որում, մեղադրյալի նկատմամբ նման միջամտության պայմաններում, քննիչն իրավացիորեն նրան պարզաբանել է մեղադրյալի իրավունքները և պարտականությունները, որպեսզի ՀՀ ՔրԴՕ 97-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 4-րդ կետի հիման վրա հետագայում ձեռք բերված ապացույցներն անթույլատրելի չճանաչվեն: Դատարանը փաստել է, որ 2023 թվականի նոյեմբերի 29-ին լրացել է մեղադրյալի՝ քրեական հետապնդման առավելագույն՝ եռամսյա ժամկետը, և դատախազն այդ ժամկետի ընթացքում վարույթի նյութերը չի հանձնել դատարան: Դատարանը որոշել է քրեական հետապնդումը դադարեցնել՝ ՀՀ ՔրԴՕ 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետի հիմքով:

դատավարական ընկալումները: Այս տարանջատումը հստակեցնում է, որ քրեական հետապնդում հարուցելու սահմանադրական գործառույթն իրականացվում է դատավարական մի շարք լիազորությունների միջոցով:

3) ՀՀ-ում օրենսդրությամբ ստեղծվել է անձին անորոշ ժամկետով «կասկածի տակ թողնելու» հնարավորություն, երբ անձը ենթարկվում է ակնառու փաստացի հետապնդման (օրինակ՝ անմիջական կասկածով ձերբակալման), բայց նրա նկատմամբ պաշտոնական հետապնդում չի հարուցվում: Այս իրավիճակը, որը կարելի է համարել «le plus ample informé» (կասկածի տակ թողնել) միջնադարյան ինստիտուտի ժամանակակից արտացոլում:

4) Քրեական հետապնդման ժամկետների հաշվարկման սկիզբը պետք է ընդլայնվի՝ ներառելով ոչ միայն պաշտոնական, այլև փաստացի հետապնդում հարուցելու պահերը: ՀՀ ՔրԴՕ 192-րդ հոդվածի պարզաբանման համար անհրաժեշտ է կիրառել նպատակաբանական ընդլայնում (teleological extension), որպեսզի ձերբակալումը (որպես ակնառու փաստացի հետապնդում) ճանաչվի որպես քրեական հետապնդման ժամկետի հոսքի մեկնարկի պահ:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. **Բաղդասարյան Գ.**, Քրեական հետապնդման «գործառույթը»: Բանբեր Երևանի համալսարանի. Իրավագիտություն, 2025, Vol. 16, № 2 (43):
2. **Խաչատրյան Մ.**, Քրեական գործի հարուցումը և քրեական հետապնդումը քրեական դատավարությունում (Հայաստանի Հանրապետություն, 31.07.1997 թ.): Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգիրքը: Երևան, Զանգակ-97, 1999, 80 էջ:
3. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Մաս 1, Հեղ. խումբ: Գիտ. խմբ.՝ Ա. Ղամբարյան: 2-րդ լրամշակված հրատ.: Երևան, Լուսաբաց, 2017, 632 էջ:
4. ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց: Երևան, Եվրոպայի խորհուրդ, 2022, 613 էջ:
5. ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային հիմնադրույթները: Պետություն և իրավունք, 2007, № 1 (35):

6. **Ղազինյան Գ., Մելքոնյան Դ.**, Քրեական հետապնդման հարուցում (Պետություն և իրավունք, 2007, № 1 (35)): ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծի հիմնախնդիրներին նվիրված գիտական հոդվածների ժողովածու: Երևան, 2014, 576 էջ:
7. **Ղամբարյան Ա.**, Անմեղության կանխավարկածը Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում: Երևան, ԿԱԻՍԱ, 2005, 100 էջ:
8. **Ղամբարյան Ա.**, Որոշ նկատառումներ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային հիմնադրույթների վերաբերյալ: Օրենք և իրականություն, 2007, № 11,:
9. **Ղամբարյան Ա.**, Քրեական հետապնդման հարուցումը: ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային առանձին դրույթների և քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծի ընդհանուր մասի տեսագործնական վերլուծություն: Երևան, Վարդհրատ, 2012:
10. **Ахпанов А.Н., Хан А.Л.** Гарантии неприкосновенности свидетеля, имеющего право на защиту // Вестник Карагандинского университета. Серия «Право». 2024. Т. 29, № 3 (115).
11. **Гамбарян А.С., Даллакян Л.Г.** Трансгрессия законодательных терминов и дефиниций в контексте отраслевой автономии // Государство и право. 2018. № 12.
12. **Еллинек Г.** Общее учение о государстве. - СПб.: Изд. Юридический центр-Пресс, 2004. 752 с.
13. **Кан М.П.** Процессуальные функции прокурора в досудебных стадиях уголовного судопроизводства: дисс. ... канд. юрид. наук. - Ташкент, 1988. - 175 с.
14. **Ланг П.П.** Экзистенция правосудия: монография. - М.: Проспект, 2025. - 159 с.
15. **Ларенц К., Канарис К.-В.** Методология юриспруденции. Пер. с нем. - М.: М-Логос, 2024. - 357 с.
16. **Мажинян Дж. Р.** Презумпция невиновности и гарантии ее осуществления. – Ереван: Изд-во Ереван. ун-та. 1989. - 126 с.
17. **Строгович М.С.** Уголовное преследование в советском уголовном процессе. - М.: Изд-во Академии наук СССР, 1951. - 191 с.
18. **Фойницкий И.Я.** Курс уголовного судопроизводства. в 2-х т. Т. 2 / Общ. ред., послесл., прим.: Смирнова А.В. - СПб: Альфа, 1996. - 607 с.
19. **Хачатрян М.** Понятие «уголовного обвинения» согласно Европейской конвенции о защите прав и основных свобод человека. - Ереван, 2003. - 32 с.
20. **Чельцов М.А.** Уголовный процесс. - М.: Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948.
21. **Чельцов-Бebutov М.А.** Курс уголовно-процессуального права. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах: Печ. по изд. 1957 г. – СПб.: Равена; Альфа, 1995. - 846 с.

**ОФИЦИАЛЬНОЕ И ФАКТИЧЕСКОЕ ВОЗБУЖДЕНИЕ
УГОЛОВНОГО ПРЕСЛЕДОВАНИЯ
(КОНСТИТУЦИОННЫЙ И УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ)**

Аннотация

В данной статье всесторонне анализируется эволюция института возбуждения уголовного преследования, его теоретические основы и вопросы практической реализации. Автор разграничивает конституционное и процессуальное восприятие возбуждения уголовного преследования, детализирует концепции формального (официального) и фактического (содержательного) преследования.

Особое внимание уделяется вопросу рассмотрения задержания как акта очевидного фактического преследования и вытекающей из этого проблемы, когда при отсутствии официального возбуждения преследования в отношении задержанного лица оно на неопределенный срок остается “под подозрением”. В качестве решения этой проблемы в статье обосновывается точка зрения, что исчисление сроков уголовного преследования должно начинаться с момента фактического преследования, в частности с задержания, что обеспечит защиту прав личности и предотвратит обход положений закона о сроках уголовного преследования.

Ключевые слова: возбуждение уголовного преследования, официальное преследование, фактическое (содержательное) преследование, прокурор, очевидное фактическое уголовное преследование, неочевидное фактическое уголовное преследование, задержание, оставление под подозрением, срок уголовного преследования, начало исчисления срока.

**FORMAL AND SUBSTANTIVE (DE FACTO) INITIATION OF CRIMINAL
PROSECUTION (CONSTITUTIONAL AND CRIMINAL PROCEDURAL ANALYSIS)**

Annotation

This article provides a comprehensive analysis of the evolution of the institution of initiating criminal prosecution, its theoretical foundations, and issues of practical implementation. The author distinguishes between the constitutional and procedural perceptions of initiating criminal prosecution, detailing the concepts of formal (official) and substantive (de facto) prosecution. Special attention is paid to the issue of considering detention as an act of overt substantive prosecution and the ensuing problem when, in the absence of official initiation

of prosecution against the detained person, they are left "under suspicion" indefinitely. As a solution to this problem, the article argues that the calculation of criminal prosecution time limits should begin from the moment of substantive prosecution, particularly from detention, which would ensure the protection of individual rights and prevent circumvention of legal provisions regarding prosecution time limits.

Keywords: initiation of criminal prosecution, formal prosecution, substantive (de facto) prosecution, prosecutor, overt substantive criminal prosecution, covert substantive criminal prosecution, detention, leaving under suspicion, criminal prosecution time limit, starting point for time limit calculation.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 26.01.2026 թ., տրվել է գրախոսության 26.01.2026 թ., ընդունվել է տպագրության 02.02.2026 թ.: